

הפורטת על הפסנתר הכחול

אלזה לסקר-שילר נולדה בשנת 1869, בוופרטל-אלברפלד שבגרמניה. אביה, אותו העריצה, היה אדריכל. סבו של האב היה רב נכבד. המשפחה היתה אמידה. להורים לא היה כל יסוד לחשוש לעתידה של בתם הקטנה. הם היו יהודים; הם ספגו לתוכם את התרבות הגרמנית. אלזה היתה הצעירה שבין ששת הילדים אשר נולדו לזוג שילר. היא גדלה ונתחנכה בעיר מולדתה הקטנה. בגיל 24 התחתנה עם הרופא ברטולד לסקר ועברה אתו לברלין. בברלין התגוררה אלזה לסקר-שילר רוב ימיה, כשהיא מבלה את מרבית זמנה בבתי-קפה ששימשו מיפגש לבהמה ולאנשי הרוח. אמנם באחד ממכתביה לקארל קראוס כתבה, כי השמים הפרושים על עיר זו עשויים אבן. אך במקום אחר כינתה את ברלין "שעון האמנות". חוג מכריה היה רחב; סופרים ואמנים רבים הכירו אותה, השפיעו על יצירתה והושפעו ממנה. בין ידידיה נמנו אמנים גדולים ומפורסמים: גוטפריד בן, פראנץ מארק, פטר הילה, ועוד ועוד. ידידים רבים היו לה, אולם היא היתה בודדה. היא בילתה שעות רבות בבתי קפה, בחברה מפורסמת, אך בית לא היה לה. נישואיה עם ברטולד לסקר נשברו. אלזה לסקר-שילר סבלה מן הפרידה. היא התנחמה כאשר הכירה את היווני אלקיביאדס דה-רואן, לו ילדה את בנה היחיד, האהוב, פאול. בגיל 32 נישאה המשוררת בפעם השניה והאחרונה, לגיאורג לוין, מוסיקאי ועורך. לוין היה צעיר ממנה בהרבה. על כן, מאותה תקופה, שינתה אלזה לסקר-שילר את תאריך הולדתה: היא מסרה כשנת הולדתה את שנת 1876. מעשה רמאות תמים אשר לא היטעה את העולם. את שמו של בעלה הסבה מגיאורג לוין להרווארט וואלדן. בשם זה נתפרסם לוין, ובשם זה חתם כעורך כתב העת "הסערה"¹. על השם שמר, אולם על אלזה לסקר-שילר לא שמר. עד מהרה בגד בה, עם שוודית יפהפיה. הזוג נפרד. "אני עצובה", שרה אלזה לסקר-שילר. אסון נוסף ירד על ראשה במות עליה בנה יחידה פאול. ווילי האס מספר בזכרונותיו הנקראים "העולם הספרותי"², כיצד תארה לפניו אלזה לסקר-שילר את מות בנה. היא שהתה באטליה של פאול (הוא היה צייר). כאשר הרגיש הבן, כי קיצו קרוב, ביקש מאמו, שלא הבינה את המצב לאשורו, לסור לכמה רגעים אחרי הווילון, אשר הפריד את מיטתו

הפורטת על הפסנתר הכחול

מן הסטודיו. כאשר היא חזרה והרימה את הווילון, הבן כבר היה מת. "הן לא יכולתי לעזור לך," אמרה אלזה לסקר-שילר. "אולם רע הדבר, שלא יכולתי לקלוט את מבטו האחרון."

הופעתה המוזרה משכה את העין. לבושה בגדים מוזרים, יוצאי דופן, התהלכה ברחובות. נעלה סנדלים וקשרה עליהם פעמוני כסף, חבשה כובע ג'וקי, לבשה מכנסי טפט צרים משובצים — וכל זאת בברלין בתחילת המאה; בני התקופה מספרים בזכרונותיהם על בגדיה השונים והמשונים. הרמן קסטן מספר, כיצד היתה יושבת בבתי קפה עד שאחד מן הקולגים שלה שילם סוף-סוף עבור הקפה שלה. תמיד היתה נתונה במצוקה כספית; כתובת קבועה לא היתה לה.

אך אין זוכרים את אלזה לסקר-שילר בשל זרויותה. זוכרים אותה בזכות שירתה. חשיבותה בעיקר בשירתה הלירית. אמנם היא כתבה גם שני מחזות וספרי פרוזה, וגם הצליחה בזאת. בכל זאת, בראש ובראשונה היתה משוררת. משייכים אותה לזרם האקספרסיוניסטי של השירה הגרמנית דאז. למעשה היא אינה מהפכנית בשירתה. רק הצורה החופשית: משותפה לה ולאקספרסיוניסטים. באחד משיריה כתוב: "אותי אין איש אוהב". לא רק הרס חייה הפרטיים מעיק על המשוררת. בעיות הזמן הגדולות אף הן משתקפות בשירתה. המחזה "ארתור ארונימוס"⁸, שנכתב שנה לפני עלות היטלר לשלטון, סובב על ציר היחסים בין היהודים לנוצרים. הנושא ודאי העסיק את המשוררת בשל המתרחש בסביבתה המיידית. בשעה שכתבה את המחזה, עדיין האמינה באפשרות של הידברות והבנת: במחזה מופיעים איש כנסיה נוצרי, ורב יהודי, שהם שניהם דמויות אידיאליות.

בשירתה של אלזה לסקר-שילר יש רגש דתי עמוק, הגם שאין לומר כי האמונה הדתית שלה היא קונבנציונאלית. מופיעים נושאים ומוטיבים תנכ"יים, כשהם מקבלים משמעות חדשה ובלתי צפויה. יש בשירתה מן הרגש ומן ההתלהבות. היא מנסה לגשר בין אהבתה לגרמניה ולתרבותה. עליית היטלר לשלטון היא שבירת עולמה וכל הערכים היקרים לה. שירתה של אלזה לסקר-שילר משקפת את המשוררת: התפרצות בלתי מרוסנת ועדינות רבה, אנושיות ואמונה. הרס חייה הפרטיים והרס העולם לתוכו נולדה מעטים יגון ההולך וכבד על שירתה.

בשנת 1933 היגרה המשוררת מגרמניה. תחילה פנתה לשווייצריה. היא נסעה מספר פעמים הלך ושוב בין שווייצריה לארץ-ישראל, עד שלבסוף השתקעה בירושלים. תמיד היתה מדגישה את השתייכותה לעם היהודי, וראתה בציון את מולדתה הרוחנית. רבים הנושאים היהודיים בשירתה. אולם במציאות לא הסתגלה המשוררת הקשישה לירושלים ולהווי הארץ-

ישראל. אמנם מעיין יצירתה לא פסק. בירושלים הופיע קובץ שיריה האחרון, "פסנתרי הכחול"⁴). רבים הסבורים, כי קובץ שירים זה הוא הבשל והטוב בין קבצי השירים שלה. היא גם כתבה ספר של תיאור בפרוזה על הארץ, בשם "ארץ העברים"⁵). היתה קוראת בפני קהל יודעי גרמנית את שיריה. יש בידינו זכרונות מאזינים של ערבי קריאה אלה: האשה בת השבעים הופיעה במעטה קטיפה שחור, חסר שרוולים. את עגיליה החליפה פעמיים במהלך ערב אחד, עגילי זכוכית בצבע קורליס לעגילי זכוכית בצבע ירוק נוצץ. ענדה טבעת עם אבן זכוכית ענקית. על נעליה צלצלו פעמוני הכסף, אותם הביאה עמה מברלין.

לבושה בגדים פנטאסטיים, כאותם שלבשה הצעירה הבוהמית לפני שנים, התהלכה האשה הזקנה ברחובות ירושלים, שהתנכרו לה. ילדים ברחוב היו מגחכים. בירושלים נפטרה המשוררת, כשהיא מוחרמת במולדתה האחת ובלתי מוכרת כמעט במולדתה השנייה. מתי מעט, מכרים מימים עברו, ליוו אותה למשכבה האחרון בהר הזיתים.

ינואר, 1967

ה ע ר ו ת

1. וואלדן, אשר נולד ב־1878 ונעלם ב־1941 ברוסיה וסופו אינו ידוע, ייסד את כתב העת Der Sturm ב־1910. לכתב העת היתה השפעה רבה על התפתחות הזרם האקספרסיוניסטי בספרות הגרמנית.
2. Willy Haas: Die Literarische Welt, 1960.
3. Else Lasker-Schüler: Arthur Aronymus, 1932.
4. Else Lasker-Schüler: Mein blaues Klavier, 1943.
5. Else Lasker-Schüler: Das Hebräerland, 1937.